

Sprawozdanie z drugiego posiedzenia Zespołu Etyki Słowa Rady Języka Polskiego PAN w Pałacu Staszica w Warszawie 17 czerwca 2016 roku

Posiedzenie otworzył prof. Andrzej Markowski. Jako przewodniczący Rady Języka Polskiego przywitał uczestników posiedzenia, a następnie oddał głos inicjatorce i pomysłodawczyni Zespołu Etyki Słowa, prof. Jadwidze Puzyninie. Profesor Puzynina podkreśliła cele, jakie przyświecają zespołowi, przede wszystkim konieczność postawienia tamy wulgaryzacji i agresji w komunikacji, przeciwstawienia się manipulacji, kłamstwu, oszustwom, obrażaniu ludzi, przemocy słownej i potrzeba promowania prawdomówności, kulturalnego porozumiewania się i prowadzenia sporów. Zaznaczyła, że drugie spotkanie jest istotne ze względu na konieczność określenia charakteru i tożsamości ZES, którym służyć ma referat prof. Zdunkiewicz-Jedynak, a następnie dyskusja i panel. Prof. Puzynina omówiła krótko dotychczasowe osiągnięcia ZES: zawiązanie się poszczególnych podzespołów, uzyskanie poparcia od znanych osobistości ze świata kultury i biznesu, powstanie strony internetowej oraz profilu na Facebooku, udział członków w konferencjach ważnych z punktu widzenia etyki słowa. Wyraziła również wdzięczność członkom RJP (a zarazem ZES), którzy od lat szerzyli etykę słowa. Profesor wyraziła też radość ze wsparcia, które zespół otrzymał od Kongresu Obywatelskiego i odczytała list od jego inicjatora, dra Jana Szomburga. W liście tym dr Szomburg zapewnił, że powstanie Zespołu uważa za niezwykle ważne i pożyteczne przedsięwzięcie, a członków ZES zapewnił o poparciu Kongresu Obywatelskiego.

Następnie prof. Markowski przystąpił do wręczania nominacji na członków Rady Języka Polskiego. Ze względu na ograniczenia czasowe nominacje z rąk przewodniczącego otrzymali tylko członkowie zarządu oraz koordynatorzy podzespołów, pozostali członkowie odebrali swoje nominacje po posiedzeniu.

Kolejnym punktem konferencji był referat prof. Doroty Zdunkiewicz-Jedynak dotyczący etyki słowa. Prof. Zdunkiewicz-Jedynak zaczęła od niewystarczalności terminu „mowa nienawiści”, a następnie zaznaczyła punkty wspólne pomiędzy tym zjawiskiem a nieetycznymi zachowaniami komunikacyjnymi w ogóle. Referentka przytoczyła słowa dr M. Boguni-Borowskiej, które podkreślały znaczenie harmonii w przestrzeni społecznej. „Ludzie zamieszkujący wspólną przestrzeń nie muszą być jednością identycznie myślących jednostek i grup społecznych, ale z pewnością powinni podejmować działania w oparciu o wspólny zestaw wartości kulturowych i społecznych.” Przypomniała przy tym, że „harmonia jest opozycją konfliktu”. Następnie referentka przedstawiła typologię nieetycznych zachowań komunikacyjnych, w skład której wchodziły: leksyka nacechowana ekspresywnie (negatywnie), przenośne znaczenia nazw profesjonalnych odnoszących się do zawodów społecznie nisko cenionych, wyrazy w znaczeniach przenośnych o znaczeniu pierwotnym, morfemy słowotwórcze, środki fleksyjne i kontekstowe, animalizacja, dehumanizacja, reifikacja, naruszanie reguł etykiety, łamanie tabu, środki pozawerbalne, manipulacja treścią oraz manipulacyjne zabiegi na języku. Prezentację zakończyła myśl Vaclava Havla: „Zawsze warto być podejrzliwym wobec słów (...) Podejrzliwością wobec słowa można zepsuć zdecydowanie mniej, niż przesadnym względem nich zaufaniem. (...) Intelktualista powinien być jak Kasandra, ponieważ jego zadaniem jest dobrze słyszeć słowa mocnych, pilnować tych słów, ostrzegać przed nimi i przepowiadać, co by mogły znaczyć albo przynieść”.

Po wykładzie nastąpiła dyskusja, pojawiło się w niej kilka różnych wątków.

Prof. Cegięła rozszerzyła zagadnienia poruszone podczas wystąpienia, np. o nadawanie ważności i unieważnianie pewnych wydarzeń, konstrukcje zawierające tzw. „zaraźliwe sąsiedztwo”, naruszanie sfery prywatnej. Prof. Terasa Dobrzyńska do nieetycznych środków komunikacyjnych dodała celowe, manipulacyjne dobieranie uczestników debat i programów telewizyjnych. Prof. Bartmiński podkreślił wagę rozróżnienia pomiędzy mową nienawiści a nieetycznymi zachowaniami komunikacyjnymi, przypomniał przy tym myśl Michała Głowińskiego, że „straszne rzeczy można wyrazić najpiękniejszymi słowami”. Zarówno prof. Bartmiński, jak i prof. Cegięła zgodzili się co do tego, że mowę nienawiści należy interpretować i poznawać na podstawie intencji adresata.

Podczas dyskusji poruszono również problem satyry politycznej, rozważano, czy jest pożyteczna oraz to, kiedy kultura przekracza granice. Prof. Zdunkiewicz-Jedynak wyraziła przekonanie, że zaciera się różnica pomiędzy satyrą a innymi przekazami medialnymi – żart i kpina, charakterystyczne dla satyry, przenikają do innych gatunków wypowiedzi. Prof. Bartmiński przypomniał o szkodliwej funkcji ironii, ktoś, kto ją stosuje, nie chce tak naprawdę prowadzić dialogu. Dr Paweł Kuciński zwrócił uwagę na fakt, że warto byłoby również z pomocą psychologów i psycholingwistów zbadać, jak satyra jest odbierana, zasugerował, że należałoby zbadać potencjał tego śmiechu, który również jest niszczący, który może zdejmować odpowiedzialność, ale równocześnie może też być narzędziem walki politycznej.

W dyskusji pojawiły się również problemy używania nieetycznego języka w szkole przez nauczycieli oraz wyrażono troskę o język, w którym wzrastają dzieci. Prof. Magdalena Saganiak wyraziła przekonanie, że komunikacja w polskim dyskursie nie przebiega prawidłowo. Prof. Wierzbička-Piotrowska zasugerowała, by zastanowić się, w jaki sposób tworzy etyczne wypowiedzi, które byłyby dla odbiorcy równie atrakcyjne.

Dyskusję zakończyła prof. Puzynina. W odpowiedzi na pytania o praktyczną działalność Zespołu przypomniała, że ZES pragnie wpływać na kulturę polską poprzez podkreślanie, jak istotny jej składnik stanowią zasady moralności. Podkreśliła wagę życzliwości wobec każdego człowieka oraz zaznaczyła, że kluczem do komunikacji, a nawet sporu, jest powstrzymanie się od wszelkiej niechęci wobec rozmówcy lub tego, kogo dotyczy rozmowa.

Po dyskusji ogłoszono przerwę kawową. Po przerwie rozpoczął się panel, którego celem było omówienie dotychczasowej działalności poszczególnych podzespołów ZES.

W wystąpieniach panelowych wzięli udział koordynatorzy poszczególnych podzespołów. Wobec nieobecności Prof. Małgorzaty Karwatowskiej prof. Helena Synowiec i prof. Aleksandra Niewiara zreferowały dotychczasową działalność pierwotnych podzespołów ds. języka dzieci, młodzieży, nauczycieli, autorów podręczników szkolnych oraz do spraw języka studentów, wykładowców, autorów podręczników akademickich, które po spotkaniu 25 kwietnia połączyły się w jeden zespół. Prof. Helena Synowiec podkreśliła, że zadaniem zespołu jest kształtowanie postaw i języka młodzieży oraz nastawienie na wzbudzenie refleksji na temat etycznej komunikacji, wyrobienie umiejętności nawyków komunikacji. Zespół planuje stworzenie publikacji, która miałaby traktować o rozumieniu wartości i etyki słowa wśród uczniów i studentów oraz w podręcznikach szkolnych i akademickich oraz będzie dotyczyła praktycznych działań, scenariuszy lekcji o etyce słowa. Zespół przewiduje również udostępnienie na stronach internetowych pomocy naukowych dla

nauczycieli, stworzenie debat tematycznych dla uczniów i studentów, współpracę z mediami, stworzenie warsztatów dla rodziców.

Prof. Elżbieta Laskowska, koordynator podzespołu ds. języka polityki, przedstawiła dotychczasowe osiągnięcia: zespół zaczął monitorować zachowania polityków wobec odbiorcy zbiorowego. Dr Kuciński podjął się zbierania nieetycznych wypowiedzi dotyczących konkretnych zagadnień i umieszczać je na stronie internetowej.

Prof. Radosław Pawelec poinformował, że podzespół ds. języka urzędowego nie zawiązał się ze względu na małą liczbę członków. Podkreślił jednak, że podczas posiedzenia spotkał się z głosami, że należałoby reaktywować ten zespół. Natomiast po zebraniu podzespołu ds. mediów w nielicznym składzie (5 obecnych na 27 członków) ustalono, że zespół powinien zająć się monitorowaniem i analizą języka mediów, publikowaniem raportów, upowszechnianiem wiedzy o etyce słowa, manipulacji i perswazji w mediach. Ponadto zaproponowano, żeby połączyć podzespoły polityki i mediów w jeden zespół.

Prof. Małgorzata Marcjanik (w zastępstwie dr Nowosad, koordynatora podzespołu do problemów etyki słowa internautów) mówiła m.in. o tym, że projektowane zadania podzespołu ds. języka internautów zakładają działania edukacyjne i popularyzatorskie, propagowanie pozytywnych wzorców komunikacji, powołanie interdyscyplinarnego koła naukowego, własną aktywność w internecie, tworzenie blogów piętnujących agresję oraz kampanię reklamową piętnującą zjawisko hejtu. Poruszała też szereg tematów należących do zainteresowań podzespołu edukacyjnego.

W dyskusji Jakub Puzyna zaproponował również, żeby nawiązać współpracę z instytucjami, które zajmują się mową nienawiści, hejtem i ogólnie etyką słowa internautów.

Prof. Anna Kozłowska mówiła o planach podzespołu ds. języka literatury, do których należy: opis koncepcji etyki słowa oraz zabiegów manipulacyjnych i nieetycznych w literaturze, zebranie bibliografii prac, które już podejmowały ten temat, wywiady z pisarzami w związku z ich etyką słowa, w odległej przyszłości przyznawanie nagrody literackiej pisarzowi, który w swojej twórczości szczególnie przestrzega zasad etyki słowa lub je w jakiś interesujący sposób promuje.

Prof. Magdalena Saganiak mówiła o planach zespołu zajmującego się teorią etyki słowa; należy do nich: stworzenie antologii najważniejszych pism dotyczących etyki słowa, założenie czasopisma, konkurs na prace licencjackie i magisterskie z nagrodą ZES, współpraca z innymi czasopismami, wystąpienia publiczne oraz opracowanie bibliografii prac do upowszechnienia.

Prof. Saganiak przedstawiła też zadania podzespołu zajmującego się problematyką etyki słowa w sztuce; wymieniła wśród nich pracę nad przywróceniem rangi językowi artystycznemu, zajęcie się problemami interpretacji, krytyki, granic interpretacji w sztuce oraz zorganizowanie ogólnopolskiego konkursu teatru dobrego słowa.

Po wystąpieniach panelistów nastąpiła dyskusja. Uczestnicy wyrazili aprobatę wobec planów podzespołów; zasugerowano, żeby podzespoły, ze względu na zbieżność celów, ściśle ze sobą współpracowały. Szczególne zainteresowanie wzbudził pomysł wręczenia nagrody ZES, padła sugestia, że taka nagroda mogłaby nosić nazwę *verbum homini*. Red. Maria Wilczek przypomniała o wychowaniu najmłodszych, począwszy od przedszkoli. Zwrócono

również uwagę na język edukacji, w szczególności nauczycieli oraz na konieczność współpracy z kuratoriami oświaty.

Prof. Puzynina pożegnała się z uczestnikami przypominając, że kluczowym zadaniem ZES jest przekonujący przekaz dzieciom i młodzieży zasad etyki słowa jako elementu humanistycznie pojętej moralności. Prof. Cegiela oficjalnie zakończyła konferencję.

Protokół sporządził Paweł Trzaskowski